

Banu YILMAZ

Dr. | Dr.
Gümüşhane-TÜRKİYE
Gümüşhane-TURKIYE
ORCID: 0000-0001-6770-7519
bauyilmaz@gmail.com

Kelkit Kaza İdaresi ve İdarenin Meşgul Olduğu Meselelere Dair Bazı Tespitler (1876-1915)

Öz

Kelkit kazası Karadeniz bölgesinin doğusunda yer almakta olup, coğrafi konumundan dolayı önemli bir geçiş noktasında bulunmaktadır. XIX. yüzyılda kaybedilen savaşlarla birlikte meydana gelen toprak kayıpları Trabzon vilayetinin idari yapısında değişikliklere neden olmuştur. Kelkit kazası da bu değişimden etkilenen bölgelerden biri olmuş, vilayete bağlı olan kazalarda yapılan değişiklikler Kelkit'i de etkilemiştir. Kazanın idari yapısı XIX. yüzyılın son çeyreğinde sürekli değişime uğramıştır. Bu durum kazanın idari işleyişinde bir takım problemlere neden olduğu gibi sosyal birçok problemi de beraberinde getirmiştir. Bu çalışma 1876-1915 tarih aralığı içerisinde Kelkit kazasına ait arşiv belgeleri kullanılarak yapılmıştır. Kelkit kaza idaresi örneğinde yapılan bu çalışma ile idari yapısı sürekli değişen bir kazada hangi problemlerin ortaya çıktığı, bu problemlere karşı bölgedeki idarecilerin ne gibi tedbirler aldığı açıklanmaya çalışılmıştır. Bütün bu amaçların yanı sıra bölgede idari olaylardan bağımsız olarak gelişen salgın hastalıkların ortaya çıkması ve doğal afetlerin yaşanması durumlarında bölgede ne gibi hasarlar meydana geldiği ve devletin bu zarar ziyanı nasıl telafi ettiği izah edilmiştir. Ahalinin ve idarecilerin kendi aralarında yaşadıkları anlaşmazlıklarda, bölgede meydana gelen asayiş bozmaya yönelik hareketler karşısında bölgedeki idarecilerin nasıl bir tutum sergiledikleri ifade edilmiştir. En nihayetinde de bütün Osmanlı tebaasını ilgilendiren Kanun-ı Esasi'nin ilanına ne gibi tepkilerin olduğu araştırılarak kaza idaresinde bu gelişmenin nasıl karşılandığı açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kelkit, İdari Yapı, Salgın Hastalıklar, Doğal Afetler.

Some Evaluations Regarding Kelkit District Management and the Issues Handled by the Administration (1876-1915)

Abstract

Kelkit district is located in the east of the Black Sea region and is at an important transition point due to its geographical location. The land losses that occurred following the wars lost in the 19th century caused changes in the administrative structure of Trabzon Province. Kelkit district was also one of the regions affected by this change, and the changes made in the districts of the province also affected Kelkit. The administrative structure of the district in the last quarter of the 19th century changed continually. This situation caused a number of problems in the administrative functioning of the district as well as many social problems. This study was carried out using archive documents of the Kelkit district between 1876-1915. With this study conducted in the Kelkit district management sample, the aim was to explain what problems emerged in the district with a constantly changing administrative structure and what measures the administrators in the region took against these problems. In addition to all these purposes, it has been explained what kind of damages occurred in the region and how the state compensated for this damage in case of the emergence of epidemics and natural disasters that developed independently of administrative incidents in the region. In the disputes between the people and the administrators, it was stated how the administrators in the region behaved in the face of the movements aimed at disrupting the public order in the region. Ultimately, the aim was to explain how this development was met in the district management by investigating the reactions to the declaration of the Kanun-ı Esasi, which concerns all Ottoman subjects.

Keywords: Kelkit, Administrative Structure, Epidemics, Natural Disasters.

Giriş

Kelkit kazası Gümüşhane sancağının güneyinde, Erzincan sancağının kuzeyinde ve Bayburt'un batısında yer almaktadır. (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), Haritalar (HRT.h), 1725). Bu üç idari birime coğrafi olarak yakın bulunması Kelkit'in idari yapısının değişiminde önemli bir paya sahiptir. Bölgenin fiziki yapısına baktığımızda daha çok dağlık ve engebeli bir arazi yapısına sahip olduğu, Doğu Anadolu bölgesinin fiziki yapısı ile benzer özellikler taşıdığı görülmektedir (Algül, 2016, s. 21).

Kelkit kazasının tarihini konu edinen çalışmalar oldukça sınırlıdır. Kaza ile ilgili en kapsamlı çalışma, Faruk Algül tarafından kaleme alınan *Osmanlı Vesikalarında Kelkit Kazası* isimli kitaptır. Çalışmada; kazanın tarihçesi başta olmak üzere coğrafi yapısı, eski çağlardan itibaren kazada meydana gelen değişiklikler, bölgenin sosyal ve ekonomik yapısı gibi konular ele alınmıştır (Algül, 2016). Kemal Saylan tarafından kaleme alınan *Gümüşhane (İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarih 1850-1918)* isimli çalışmada ise Kelkit kazasının fiziki yapısı ve Kelkit'e bağlı köylerin isimleri ve nüfus yapısı hakkında önemli bilgiler yer almaktadır (Saylan, 2014). Abdülkadir Gül tarafından kaleme alınan "Kelkit Kazasının İskân ve Demografik Yapısı (XIX. Yüzyılın İlk Yarısına Ait Nüfus Defterine Göre)" isimli makalede ise kazanın Trabzon vilayetine bağlı olduğu ifade edilerek kazada bulunan köy ve mezraların nüfus yapısı hakkında bilgi verilmiştir (Gül, 2016). Bunlar haricinde bu çalışma sırasında istifade ettiğimiz başka kaynaklar da bulunmaktadır. Bütün bu çalışmalar Kelkit kazasının tarihine dair belirli konular üzerinde yoğunlaşırken idari yapının değişimi ve bu değişimin en sık yaşandığı dönem olarak XIX. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan meseleleri konu edinen bir çalışma yapılmamıştır.

Bu çalışmada; Kelkit kazasının idari yapısının değişimi başta olmak üzere belirlediğimiz tarih aralığı içerisinde kaza idaresine yansıyan problemlerin neler olduğu ve bu problemlere karşı ne gibi tedbirler alındığı açıklanacaktır. Ancak burada idari yapıda meydana gelen değişiklikler olarak kastedilen kaza içerisindeki değişimlerden ziyade kazanın bütün olarak farklı bir idari birime bağlanmasıdır.

İdari Yapı

XIX. yüzyılın başlarına kadar Erzurum vilayeti 'ne bağlı olan Kelkit kazası 1801 yılında Gümüşhane sancağı vasıtasıyla Trabzon vilayetine bağlanmıştır (BOA. Cevdet, Tımar [C.TZ], 68/3353). 1809 yılında Darphane-i Amireye gönderilen yazıdan Kelkit'e bağlı altı köyün daha önceden Gümüşhane'ye bağlandığı ifade edilerek kazanın tamamının Gümüşhane'ye bağlanması istenmiştir (BOA. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı [T.SMA. E], 1226/78). Bu belgeden hareketle daha önce 1801 yılında yalnızca altı köyün Gümüşhane sancağına bağlandığı, kazadaki diğer köylerin ise yine Erzurum'a bağlı kaldığı anlaşılmaktadır. Kazanın idari yapısında meydana gelen bu değişim XIX. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Bu doğrultuda Kelkit kazası 1863 yılında yeniden Erzincan sancağına bağlanmıştır (Gül, 2010, s. 23).

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, Kelkit kazasının idari yapısının değişmesine neden olmuştur. Savaş sonrasında Erzurum vilayetinin sınırlarının daralması nedeniyle vergi gelirlerinin artırılması amaçlanmıştır. Bu nedenle Bayburt sancağı oluşturularak Kelkit kazası Bayburt'a ilhak edilmiştir (Tozlu, 1998, s. 43). 7 Şubat 1879 tarihinde Dâhiliye Nezaretine yazılan yazıda kazanın Bayburt'a ilhak edilmemesi, Gümüşhane sancağına bağlı kalması istenmektedir (BOA. Şura-yı Devlet [ŞD], 1830/37). Hatta Kelkit kazası Bayburt'a bağlanırsa ahali perişan olacağını düşünmektedir (BOA. ŞD, 1830/42). Bu değişiklikten kısa bir zaman sonra kazanın tekrardan Bayburt'tan ayrılarak Gümüşhane'ye bağlanması gündeme gelmiştir. Kelkit'in aslında Bayburt'a on sekiz saat mesafede bulunduğu bu nedenle on saat mesafede bulunan Gümüşhane sancağına daha yakın olması dolayısıyla yeniden Gümüşhane'ye bağlanması gerektiği ifade edilmiştir (BOA. ŞD. 1830/53).

Kelkit kazasının Gümüşhane sancağı dışında Bayburt ve Erzincan sancaklarına bağlanması Erzurum ve Trabzon valileri arasında tartışmalara konu olmuş, valiler bu durum ile ilgili şikâyetlerini mektuplarla Bâb-ı Âli'ye bildirmişlerdir (Algül, 2016, s. 18).

Kelkit, 1887 yılı başlarında tekrar Trabzon vilayetine bağlanmıştır (BOA. Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî [DH. MKT], 1461/74). Kazanın idari yapısında meydana gelen bu değişiklikler; kazada bulunan hapishanenin ihtiyaçları için gerekli olan meblağın nereden karşılanacağı konusunda kaza yönetimini ikilemde bırakmıştır (BOA. DH. MKT. 1489/40). Kazanın idaresinin sıklıkla değişmesi sonucunda benzer bir durum da 19 Nisan 1888 tarihinde meydana gelmiştir. Erzurum vilayeti Kelkit'te bulunan zabıta heyetine müdahalede bulunmuş, bunun üzerine kazanın artık Gümüşhane sancağına tabi olduğu ifade edilmiştir (BOA. DH. MKT. 1501/117). Kelkit Gümüşhane sancağına bağlanmışsa da Kelkit zabıtalılarının 30 Temmuz 1888 tarihinde Trabzon vilayetine bağlanacağı ifade edilmiştir (BOA. DH. MKT. 1526/119). Buradan hareketle kazadaki kolluk kuvvetlerinin bir müddet daha Erzurum'a bağlı kaldığı anlaşılmaktadır. 1893 tarihinde Kelkit'in Erzincan sancağına bağlandığı görülmektedir (BOA. Hariciye Nezareti, Umur-ı Hukukiye-i Muhtalita Müdiriyeti [HR. UHM], 12/36).

Kazanın idari yapısında meydana gelen değişiklikler her iki sancakta da işleyiş açısından karışıklıklara neden olmuştur. 19 Temmuz 1888 tarihinde Kelkit kazasına ait sicil esas ve nüfus defterlerinin yanlışlıkla Erzurum vilayetine gittiği anlaşılmış ve Erzurum vilayetinden defterlerin Gümüşhane sancağına gönderilmesi istenmiştir (BOA. DH. MKT. 1523/25). Belgelerin yanlışlıkla başka bir vilayete gönderilmesi, durumun anlaşılması ve yanlışlığın düzeltilmesi belirli bir zaman alacağından bu türden olayların yaşanması idari açıdan bazı işlerin aksaması manasına gelmektedir.

Kanun-ı Esasi'nin İlanı

Kanun-ı Esasi'nin ilan edildiği dönem, Osmanlı Devleti'nin hem içeride hem de dışarıda birçok problemle karşı karşıya olduğu bir döneme rastlar. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi, yerine önce V. Murad ve hemen ardından II. Abdülhamid'in geçmesi hadiselerinin yanı sıra Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi bu problemlerden bazılarıdır (Aydın, 2001, s. 329). Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne karşı açtığı bu savaş Rusya'nın arabuluculuk yapması ile iki aylık bir ateşkes antlaşması yapılmasına neden olmuştur. Bu durum Rusya'nın bölgede güç kazanacağı anlamına geldiğinden İngiltere, Balkanlardaki karışıklıkların çözüme kavuşturulması hem de Rusya'nın bölgede güçlenmesini önlemek amacıyla devletlerarası bir konferans toplanmasını istemiştir. Osmanlı Devleti konferans başlamadan hemen önce 23 Aralık 1876 tarihinde Kanun-ı Esasi'yi ilan etmiştir (Aydın, 2001, s. 329).

Kanun-ı Esasi, top atışlarıyla beraber önce bütün İstanbul halkına, ardından yine aynı gün bütün vilayetlerle birlikte sancak ve kazalara telgraf çekilerek duyurulmuştur (Kılıç, 1996, s. 138). Kanun-ı Esasi hazırlık aşamasındayken bazı çevreler tarafından olumlu karşılanırken bazıları tarafından olumsuz eleştirilmiştir. Metnin hazırlanması için oluşturulan komisyon üyelerinin bir kısmı, Kanun-ı Esasi'nin gayrimüslimlere kanun koyma hakkı tanıyacağı ve bu nedenle Müslümanların hukukunun yok olmasına neden olacağı düşüncesiyle sıcak bakmamışlardır. Bunun yanı sıra meşruti bir yönetimin gerekli olduğunu düşünen ve metnin hazırlanarak yürürlüğe girmesini destekleyen kişiler de vardır (Berkes, 2022, s.319-321).

Kanun-ı Esasi'nin ilanından sonra tartışmalar son bulmuş, onun yerini bir sevinç havası almıştır. Gerek İstanbul'da çıkarılan gazetelerden ve gerek vilayetlerden gönderilen yazılardan anayasanın ilanının olumlu karşılandığı anlaşılmaktadır. Kanun-ı Esasi'nin ilanını sonrasında vilayetlerden merkeze gönderilen teşekkür mektupları oldukça fazladır (Özkaya, 1987, s. 397). Trabzon vilayeti de Kanun-ı Esasi'nin ilan edilmesinden sonra bir teşekkür mektubu göndermiştir. Buna ek olarak Kelkit kazasında görev yapan memurların imzasının bulunduğu bir teşekkür mazbatasını daha gönderilmiştir. Mazbata, Kanun-ı Esasi'nin ilanının taşra idaresinde nasıl bir sevinçle karşılandığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir (BOA. Yıldız, Esas Evrakı [Y.EE], 70/71).

Kelkit kazasından 11 Ocak 1877 tarihinde gönderilen mazbatada; kaymakam es- Seyyid Mehmet Nazif, müftü es-Seyyid Ömer el-Feyzi, nâib Mehmed Salih Ulvi gibi isimlerin yanı sıra kaza idaresinde görevli kâtip, sandık emini, meclis azası gibi görevlilere ait mühürler bulunmaktadır. Kanun-ı Esasi'nin ilanının kazaya gönderilen bir telgraf ile duyurulduğu sırada kazada görevli olan memurlar, tüccarlar ve ahalinin de bulunduğu iki üç yüz kişilik bir kalabalık Hükümet Konağı önünde toplanmıştır. Gönderilen telgraf rüştiye mektebi muallimi tarafından okunmuş, orada bulunan asker topluluğu tarafından da yüksek sesle ve üç kez “padişahım çok yaşa” nidaları atılmıştır. Anayasanın ilanının kazaya duyurulduğu günden itibaren üç gün boyunca kaza dâhilinde davullar çalınıp, silahlar atılmıştır. Anayasasının ilanından duyulan memnuniyet ve sevinç anlatıldıktan sonra mazbatada ismi bulunanların teşekkürlerini ifade ettiği yazı merkeze gönderilmiştir (BOA. Y.EE. 70/71). Kanun-ı Esasi'nin hazırlık aşamasında merkezde çeşitli tepkilerle karşılaşılmasına rağmen kazada anayasanın ilanından sonra olumsuz herhangi bir tepki gösterildiğine dair bir kayda rastlanmamıştır.

Kelkit'te Yaşanan Doğal Afetler ve Afet Yönetimi

Doğal olaylar; genel olarak insanların gündelik hayatlarının bozulmasına neden olan ekolojik olayları ifade etmektedir. Bu olaylar genellikle yangın, deprem, sel, toprak kayması, kuraklık olarak sıralanabilir. Bu türden olayların meydana gelmesi bir bölgede yaşayan insanların gündelik hayatlarının bozulmasına neden olmakta ve tekrar eski düzenlerinin sağlanabilmesi açısından hem mahalli idarecilere hem de merkezdeki yöneticilere önemli görevler yüklemektedir. Kelkit kazasında meydana gelen doğal afetlerin neler olduğu, bu olaylar karşısında idarenin nasıl tedbirler aldığı bu bölümde değerlendirilmiştir.

Kelkit kazasında 6 Mayıs 1888'de nadiren rastlanan bir doğa olayı gerçekleşmiştir. Kelkit kazasına tabi Akdağ köyünün hemen arkasında bulunan kayalıklardan büyük bir kaya parçası kopmuş ve köyde oldukça büyük bir yıkıma neden olmuştur (BOA. Maliye Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti [ML. EEM], 101/24). Kaya parçasının düşmesi sonucunda köydeki birçok ev zarara uğramış, hayvanların büyük bir kısmı telef olmuş ve 96 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu olay sırasında ölenlerin 41'i erkek 55'i kadındır (Doğan, 2018, s. 107). Bu elim hadise sonucunda bölge ahali hem maddi açıdan hem de yitirilen canlar açısından büyük kayıplara uğramıştır. Bu durumun II.Abdülhamid'e bildirilmesi üzerine padişah, bölge ahalisine dağıtılmak üzere 500 bin kuruşluk bir meblağın gönderilmesini istemiştir. Bu para 25 Haziran 1888 tarihinde elim olaydan bir müddet sonra bölgeye ulaşmıştır (BOA. ML. EEM. 101/24).

Bölgede meydana gelen doğal afetlerden bir diğeri sel felaketleridir. Kelkit'i etkileyen sel felaketlerinden ilki 1892 yılında meydana gelmiştir. Olayda Kelkit'e bağlı iki köyün mahsulleri hasar görmüştür (BOA. DH. MKT. 564/21). Bu sel felaketi, Erzurum-Trabzon arasındaki yolda da hasar meydana getirmiş, yolun özellikle Trabzon ve Gümüşhane kısımları selden etkilenmiştir. Gümüşhane merkezinde bulunan Emirler-i Cedid ve Burhaneddin Mahalleleri ise selden etkilenen diğer bölgelerdir (Demir & Aktaş, 2010, s. 25).

1908 senesi Haziran ayında Kelkit kazasında daha fazla hasara yol açan bir başka sel felaketi daha meydana gelmiştir. Kelkit'in İlbizim karyesinde sel nedeniyle 8 ev, 4 samanlık ve bir ahır kullanılamaz hale gelirken, çok sayıda hayvan telef olmuştur. Köyde selin meydana getirdiği hasar 37000 kuruş civarındadır. Bölgede yaşanan bu sel felaketinden etkilenen mağdurların zararının ahalden yardım toplanarak giderilmesi düşünülmüş ancak bölgede iki senedir kıtlık yaşanması nedeniyle mümkün olamamıştır. Bu nedenle hasarın bedeli olan 37000 kuruşun Mal Sandığından veya Ziraat Bankasından borç alınarak karşılanması düşünülmüştür. Ancak Ziraat bankasından borç alabilmek için çiftçilerin kefil göstermesi gerekmektedir. Bu durum üzerine kefil gösteremeyenler için vilayetçe başka bir çözüm bulunması tavsiye edilmiştir (BOA. DH. MKT. 2647/86). Hatta bölgede zarar gören evlerin yeniden inşası için gerekli olan meblağın Ziraat Bankasından veya Mal Sandığından alınamayacağı anlaşılınca hayırseverlerden toplanması düşünülmüştür (BOA. DH.

MKT. 2858/48). Selin verdiği zayıatın giderilmesi için ilk olarak bölgede yaşayanların daha güvenli bir bölgeye yerleştirilmeleri gerekli gelmiştir. Zira evlerin büyük bir bölümü hasar görmüştür. Köy muhtarı İbrahim, Meclis-i Mebusan'a gönderdiği dilekçede ahalinin uygun başka bir yere yerleştirilmesini istemişse de aradan bir yıl geçmesine rağmen bu konuda bir çalışma yapılmadığı anlaşılmaktadır (BOA. DH. MKT. 2836/87).

Kelkit kazasının Hanege karyesinde 1909 senesinde bir deprem meydana gelmiştir. Depremi tam olarak hangi tarihte gerçekleştiği tam olarak bilinmemekle birlikte bu konuda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu konu ile ilgili Demir&Aktaş tarafından yapılan çalışmada depremin 1910 senesi içerisinde meydana geldiği ifade edilmiştir (Demir&Aktaş, 2010, s. 47). Yine Kelkit kazası ile ilgili Faruk Algül tarafından kaleme alınan *Osmanlı Vesikalarında Kelkit Kazası* isimli çalışmada depremin 1909 senesinde vuku bulduğu söylenmiştir. Bu görüşlerin yanı sıra yeni belgelerin kullanıma açılmasıyla birlikte depremin 23 Temmuz 1909 tarihinden önceki bir tarihte gerçekleştiği söylenebilir. Deprem sırasında bölgede herhangi bir can kaybı yaşanmamış ancak evlerden bazıları hasar görmüştür. Trabzon vilayet yöneticileri tarafından bu evlerde yaşayan insanlar için yeni bir yer yapılmasını düşünmüş ancak depremzedelerin bu yeni evler için yeterli maddi imkânları olmadığından gerekli olan 500 liranın devlet tarafından karşılanmasını talep etmiştir (BOA. ŞD. 1865/24). Bu durum Meclis-i Vükela'da görüşülmüş ve gerekli olan 500 liranın verileceği Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir (BOA. Meclis-i Vükelâ Mazbataları [MV], 142/26; Demir&Aktaş, 2010, s. 47).

1911 senesi Haziran ayında kazada yine bir sel felaketi meydana gelmiştir. Sel felaketi Kelkit'e bağlı Gerdekhisar köyünde etkili olmuş, Tokadoğlu Mahmud ile Molla Ömer oğlu İbrahim'in evleri hasar görmüştür. Trabzon vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda; evlerin yeniden inşa edilmesi için dört bin kuruşun gerekli olduğu belirtilerek, mağdur olan iki kişinin evlerini yeniden inşa etmek için maddi imkânlarının bulunmadığı ifade edilmiştir. İstanbul'dan gelen cevaptan ise; selden zarar gören iki evin yeniden yapılması için muhtâc'in tertibinden karşılanması istenen bin kuruşun verilemeyeceği anlaşılmaktadır (BOA. Dâhiliye Nezâreti Mütenevvia Kısmı Evrakı [DH. MTV], 44/31).

Bölgede meydana gelen afetlerden bir diğeri de yangındır. 1910 senesi Eylül ayında Kelkit kazasına bağlı Çiftlik kasabasında çıkan yangında çarşıda bulunan bir fırın ve bir dükkân tamamen yanmıştır (BOA. ML. EEM. 869/31).

Kelkit kazasında meydana gelen doğal afetlere baktığımızda sel felaketleri sayıca fazla olsa da 1888 senesinde yaşanan kaya düşmesi hadisesinin daha fazla hasara yol açtığı anlaşılmaktadır. Olayda çok sayıda kişi hayatını kaybetmiş ve bir köyün neredeyse büyük bir bölümü ortadan kalkmıştır. Sancak idaresi olaydan haberdar olduğu andan itibaren gerekli işlemleri yaparak durumu üst mercilere bildirmiştir. İdareciler, doğal afetler sonrasındaki hasarların giderilmesinde yine kendi imkânları ölçüsünde ahalinin maddi kayıplarına çözüm bulmaya çalışmış ancak imkânların kısıtlı olduğu dönemlerde, hükümetin yardım noktasında yetersiz kaldığı durumlarda, bölge ahalsinin desteğini almak gibi başka çözüm yollarına başvurmuştur.

Salgın Hastalıklar

Salgın hastalıklar; tıpkı doğal afetler gibi birçok insanın toplu ölümüne neden olan, etkisinin azaltılması veya kontrol altına alınması için bir takım tedbirler gerektiren sosyal, psikolojik ve ekonomik açıdan halkı etkileyen bir olgudur. Osmanlı toplumunda özellikle veba, kolera gibi salgın hastalıkların tüccarlar, misyonerler ve seyyahlar vasıtasıyla taşınmıştır (Demirkaya & Yavru, 2021, s. 703). Trabzon vilayeti coğrafi konumu itibarıyla hem iç bölgelerle olan ulaşım açısından hem de bir liman kenti özelliği taşımasından dolayı birçok seyyahın gelip geçtiği bir noktada bulunmaktadır. Elbette salgın hastalıkların ortaya çıkması ve yayılmasında başka etkenler de vardır. İnsan ve doğa arasındaki etkileşimin artması, hayvanlar aracılığıyla tifüs, veba ve sıtma gibi hastalıkların ortaya

çıkmasına neden olmuştur. Tıpta meydana gelen gelişmelerle bir hastalığa karşı tedavi yöntemleri geliştirilirken diğer taraftan çevresel faktörlerin de etkisiyle başka bir hastalık ortaya çıkabilmektedir.

Gümüşhane sancağı da Trabzon ile iç bölgelere olan ulaşımın sağlandığı bir geçiş güzergâhında bulunmasından dolayı salgın hastalıkların görüldüğü bir yer olmuştur. Gümüşhane sancağı vasıtasıyla Trabzon'a bağlı bulunan Kelkit kazasında salgın hastalıklar ortaya çıkmıştır ancak etkileri bakımından incelendiğinde can kaybı yaşanmadan atlatıldığı görülmüştür.

Kelkit kazasında XIX. yüzyılın sonlarında çiçek hastalığı baş göstermiştir. Bu durum üzerine 29 Ekim 1889 tarihinde Trabzon vilayetinden Tıbbiye Nezaretine gönderilen yazıda; 300 adet aşı kalemi ve bir doktorun bölgeye gönderilmesi istenmiştir (BOA. DH. MKT. 1670/87). 13 Kasım 1889 tarihinde aşının hâlâ gönderilmediği ifade edilerek, biran evvel gönderilmesi Tıbbiye Nezaretinden istenmektedir (BOA. DH. MKT.1673/51). İstenen aşı kalemlerinin tamamı olmasa da bir bölümünün 7 Aralıkta gönderildiği anlaşılmaktadır (BOA. DH. MKT. 1679/118). Buradaki gecikmede muhtemelen Tıbbiyede istenen miktarda aşı kaleminin hazır bulunmaması etkili olmuştur.

Kazadaki doğal afetler de bölgede salgın hastalıkların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. 1892 yılında meydana gelen, Gümüşhane merkezi, Erzurum-Trabzon arasındaki karayolu ve Kelkit kazasına bağlı iki köyün etkilendiği sel felaketi bölgede bataklıkların oluşmasına neden olmuştur. Bu bataklıklar ise yaz mevsimlerinde kötü kokuya, tifo ve sıtma gibi hastalıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Demir&Aktaş, 2010, s. 25).

Kazada ortaya çıkan bir diğer salgın hayvanlarda ortaya çıkmıştır. Gümüşhane sancağının Kelkit ve Şiran kazalarında bulunan hayvanlarda hemen her sene bir salgın baş göstermekte ve bunun nedeni bir türlü anlaşılmamaktadır. 1892 senesi Şubat ayında salgının nedeninin Rusya'dan gelen hayvanlar olduğu anlaşılmıştır. Bu durum üzerine Trabzon vilayetinden Ticaret ve Nafia Nezareti'ne yazılan yazıda; hayvan hastalıklarının Rusya'dan hayvan ithal eden Yozgatlı Mahmud ve Mustafa isimli şahısların getirdiği hayvanlardan bulaştığı ifade edilerek; bundan sonra gelecek olan hayvanların sınırda sağlık kontrollerinin yapılması ve bunun için de bir baytarın görevlendirilmesi istenmiştir (BOA. DH. MKT. 1919/127).

Kelkit Rüştüye Mektebi İle İlgili Sorunlar

Kelkit kazasında bulunan kurumların idaresi ile ilgili herhangi bir hata olduğu düşünüldüğünde durumun Trabzon vilayetince tetkik edilmesi istenebilmekteydi. Bu duruma en çok Kelkit Rüştüyesi ile ilgili sorunlarda rastlanılmaktadır. Rüştüye, Çiftlik kasabasında 1875 tarihinden itibaren faaliyet göstermekteydi. Rüştüyede kayıtlı öğrencilerin devam durumunun ve okutulan derslerin kaydedildiği devam jurnalleri düzenli olarak Maarif Nezaretine gönderilmekteydi. 1877 senesi Şubat ayında gönderilen jurnaller Maarif Nezaretinin dikkatini çekmiş ve jurnallerde hata olduğundan şüphe edilmiştir. Bu durum üzerine Trabzon vilayetine 13 Şubat 1877 tarihinde yazılan yazıda durumun araştırılması istenmiştir (BOA. Maarif Mektubi Kalemi [MF. MKT], 46/39). 24 Mayıs 1876 tarihinde jurnallerin gönderilen numunelere göre doldurulması istenmesine rağmen buna riayet edilmediği için jurnallere şüpheyle yaklaşmıştır (BOA. MF. MKT. 36/152) . Şüpheyle yaklaşılmasının bir diğer nedeni de rüştüyenin yeterli öğrenci bulunmadığı gerekçesiyle kapatılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasıdır.

13 Mart 1879 tarihine gelindiğinde ise okuldaki öğrenci sayısının ve derslerin halâ Nezarete bildirilmediği anlaşılmaktadır. Yazıda; Kelkit Rüştüye'sinde muallim olarak görev yapan Mehmed Efendi'nin yerine bir başkasının tayin edilmesi konusunda mahalli idareye bir cevap verilmekle birlikte bu duruma daha sonra bakılacağı, şimdilik mektebin öğrenci sayısı ve okutulan derslerin merkeze bildirilmesi istenmiştir (BOA. MF. MKT. 60/158). Buradan hareketle muallim Mehmed Efendi'nin merkezi yönetim tarafından istenmediği anlaşılmaktadır. Bunun nedeni 30 Ağustos 1888 tarihli belgede açıkça ifade edilmektedir. Burada; okulun ilerleme kaydetmemesi gerekçesiyle

kapatılma kararı verildiği anlaşılmakta bunun nedeni olarak da Mehmed Efendi'nin başarısızlığı görülmektedir. Gümüşhane sancağı mutasarrıflığından Trabzon vilayetine gönderilen bu belgede ayrıca Mehmed Efendi'nin yerine mahalli ulemadan Hüseyin Efendi'nin muallim olarak atanması ve okulun kapatılmaması istenmektedir (BOA. Maarif Nezareti, Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi [MF. İBT], 22/26).

Mektebin kapatılması hem bölge ahalisinin hem de mahalli idarecilerin istediği bir durum değildir. Ancak tüm çabalara rağmen mektebe yeni bir öğretmen atanmamış ve 1889 Mart ayı itibarıyla mektep kapatılmıştır (BOA. MF. MKT. 117/46). Rüştüye mektebinin kapatılmasından sonra bölgede yaşayan ve Trabzon Darulmualliminde eğitim görmüş iki kişi tarafından Çiftlik kasabası ve İşgal köyünde ibtidai mektepleri açılmıştır. Bu okullardaki öğretmenlerin maaşları bölgedeki ahali tarafından bir sene ödenebilmiş sonraki dönemlerde yaşanan maddi imkânsızlıklar nedeniyle ahali bu maaşları ödeyememeye başlayınca bu iki mektep de kapatılmıştır (Ürkmez & Tozlu, 2016, s. 96). Bu dönemde 350 haneden müteşekkil olan Kelkit kaza merkezi ve yarım saat uzaklıktaki köylerde bulunan çocukların eğitimleri için bir Rüştüye mektebinin bulunması oldukça gereklidir. Ancak buraya atanacak muallimin 250 kuruşluk maaşının ahali tarafından ödenmesi mümkün olmadığından Maarif Nezaretince ödenmesi gerekiyordu. İlköğretimdeki bu durum mahalli yönetim tarafından yazılan bir mazbata ile Gümüşhane Mutasarrıflığına bildirilmiş ve Kelkit'te yeniden bir Rüştüye açılması istenmiştir (BOA. MF. MKT. 205/23). Bütün bu bilgilerden hareketle, bölge idarecilerinin ilköğretim düzeyinde eğitim veren rüştüyenin yeniden açılması için büyük bir çaba sarf ettikleri söylenebilir. Kelkit Rüştüyesi bütün bu çabalar neticesinde 1899 senesi Eylül ayında yeniden açılmıştır (BOA. MF. MKT. 470/1). Okulun resmî açılış töreni ise 9 Ocak 1900 tarihinde gerçekleşmiştir (BOA. MF. MKT. 488/4).

Mahalli İdarecilerle İlgili Sorunlar

Mahalli idarecilerle ilgili sorunlar genel olarak iki ayrı kısımda değerlendirilebilir. Bunlardan ilki bölge idarecilerinin kendi arasındaki anlaşmazlıklar, diğeri ise bölge ahalisi ile yöneticiler arasındaki anlaşmazlıklardır. Kelkit kaza kaymakamı İbrahim Lütfü Efendi ile naip arasında yaşanan anlaşmazlıklar idarecilerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklara örnek olarak verilebilir. İki görevli arasındaki bu husumet diğere idarecilere de olumsuz yansımıştır (BOA. DH. MKT. 1740/121). Yine Kelkit Kaymakamı İbrahim Efendi, İdare Meclis Azası Hacı Ahmet Ağa ile birlikte adaletsiz davrandıkları gerekçesiyle Kelkit kazası Müdde-i Umumi Muavini olan Halil Efendi tarafından 18 Eylül 1890 tarihinde Adliye Nezaretine şikâyet edilmiştir (BOA. DH. MKT. 1762/37). Hem kaymakam hem de naiple ilgili başka şikâyetler de mevcuttur (BOA. DH. MKT. 1764/10; BOA. DH. MKT. 1743/5). Kelkit yüzbaşısı Halil Efendi, muhtemeldir ki bu şikâyetleri nedeniyle kaza idaresi ile arası açılmış ve görevden uzaklaştırılmıştır. 8 Ocak 1892 tarihinde ise Kelkit Yüzbaşısı Halil Ağa'nın tekrar eski görevine getirildiği anlaşılmaktadır (BOA. DH. MKT. 1909/3). Bütün bu bilgilerden hareketle hem kaymakam hem de naibin bir takım usulsüzlüklere karıştığı söylenebilir.

Kelkit kaymakamı ve naip arasındaki anlaşmazlığın kaza idaresinde işleyişi engellemesi ve diğere çalışanları da zor durumda bırakması gibi nedenlerle bu duruma bir çözüm bulunması gerekli hâle gelmiştir. 20 Ekim 1890 tarihinde Kelkit Kaymakamı İbrahim Lütfü Efendi ile Şiran Kaymakamı Mehmed Rüştü Bey'in geçici olarak yer değiştirmeleri ve naibin ise işten el çektilmesine karar verilmiştir (BOA. DH. MKT. 1773/67). Naibin yerine yeni birinin getirilmesi ise kısa bir süre sonra gerçekleşmiştir (BOA. DH. MKT. 1787/93). Ancak bu değişiklikten yine kısa bir süre sonra Mehmed Rüştü Bey ile Görele Kaymakamı Mehmed Bey yer değiştirmişlerdir (BOA. DH. MKT. 1841/91).

Asayişle İlgili Sorunlar

Asayiş, bir yerin düzen ve güven içinde bulunması durumu, düzenlilik, güvenlik gibi anlamlar taşımaktadır (Türkçe Sözlük, 2009, s. 128). XIX. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı

Devleti'nin kaybettiği savaşlarla birlikte yaşanan toprak kayıpları ve buna bağlı olarak demografik sorunların ortaya çıkması asayişin bozulmasındaki temel etkenler arasındadır. Trabzon vilayetinde de bu dönemde asayişin bozulmasına neden olan pek çok hadise meydana gelmiştir. Kitlesele veya bireysel olarak nitelendirilebileceğimiz bu olayların başında Ermeni olayları gelmektedir. Eşkıyalık olayları, kaçakçılık faaliyetleri, askerden veya hapisten kaçanlar ve bireysel olarak işlenmiş suçlar asayiş bozan diğer hadiseler olarak karşımıza çıkmaktadır (Yılmaz, 2020, s. 29-136).

22 Mart 1898 tarihinde Erzincanlı Şeyh Mehmed Efendi'nin kalabalık bir grupla birlikte Kelkit kazasına bağlı köylerde günlerce dolaşması, etrafına kalabalık grupları toplaması yerel idarecilerin dikkatini çekmiş ve bu durumdan şüphe duyulmuştur (BOA. Yıldız Perakende Evrakı Umumi [Y. PRK. UM], 41/50). Bu durum üzerine 27 Mart 1898 tarihinde Şeyh Mehmed'in, bu şekilde dolaşmasının sakıncalı görüldüğü ifade edilerek uyarıldığı Erzurum Valisi tarafından Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir (BOA. Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemî Evrakı [DH. ŞFR.], 222/81).

Asayiş bozmaya yönelik bir başka hadise 24 Mayıs 1910 tarihinde meydana gelmiştir. Batar oğlu İbrahim, Kelkit kazasında dolaştığı sırada ahaliye; İstanbul'da saç, sakal adı altında bir takım yeni vergilerin toplandığı ve yakında Kelkit'te de toplanacağı yönünde konuşmalar yapmıştır. İbrahim'in Trabzon'dan Akçaabat'a araba ile giderken yaptığı konuşmaların arabadaki diğer kişiler tarafından ihbar edilmesiyle birlikte bölgeye sivil bir memur gönderilerek durumun araştırılması istenmiştir. Yapılan soruşturma neticesinde İbrahim'in yakalandığı ve Adliyyeye teslim edileceği Dâhiliye Nezaretine bildirilmiştir (BOA. Dâhiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umûmiye İdaresi Evrakı [DH. MUI], 92/3). Bu hadise, bölgede fesat çıkararak insanları kıskırtmak, bölge idaresine karşı ayaklandırmak amacını taşısa da, İbrahim'in etrafındaki kişilerin ona itibar etmeyerek şikâyette bulunması ve hemen yakalanması ile birlikte çözüme kavuşmuştur.

Ahalinin Kendi Arasında Yaşadığı Anlaşmazlıklara Dair Tespitler

İncelediğimiz dönem içerisinde ahalinin kendi arasında yaşadığı problemlerin başında arazi anlaşmazlıkları gelmektedir. Kelkit kazasına tabi Posus karyesinin bir bölümüne Çıldır muhacirleri yerleştirilmiştir. 15 Haziran 1886 tarihinde Çıldır muhacirlerine ait arazilere köy ahali tarafından müdahaleler olmaya başlamıştır. Bu tarihlerde Kelkit kazası, Bayburt sancağına bağlıdır. Yaşanan bu hadise üzerine Erzurum vilayetinden durumun tahkik edilmesi ve gerekli işlemlerin yapılması istenmiştir (BOA. DH. MKT. 1350/88).

Başka bir arazi meselesi 1901 senesi Eylül ayında meydana gelmiştir. 14 Eylül 1901 tarihinde Bahriye Çavuşlarından Osman ve kardeşi Salih tarafından verilen bir arzuhale göre; Kelkit kazasına bağlı Hınzori karyesinde bulunan ve kendilerine annelerinden kalmış olan bir araziye dayıları tarafından el konulmuştur. Bu durum üzerine Trabzon vilayetinden 12 Mart 1902 tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda, dayılarının oğlu olan Ziveroğlu Ali'den Osman ve kardeşine ait araziye müdahale edilmeyeceğine dair kefalet senedi alındığı anlaşılmaktadır (BOA. DH. MKT. 471/20). Dâhiliye Nezaretine gönderilen bu belge ile olayın kısa bir süre içerisinde çözüme kavuşturulduğu anlaşılmaktadır.

İncelenen kayıtlardan, bölgedeki ahalinin bazen yakın bir akrabası ile bazen de köyden başka kişilerle yaşadıkları husumetlerde arazi meselelerinin çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. Erzurum vilayetine 20 Mayıs 1902 tarihinde gönderilen bir arzuhalden; Bayburt kazasına bağlı Kelali köyündeki arazi ve meraların Kelkit kazasının Çamur karyesindeki ahali tarafından kullanılmasından rahatsızlık duydukları anlaşılmaktadır. Kelali köyündeki ahali, kendi hayvanlarını otlatacakları alanların Kelkit kazasında ikamet eden ahali tarafından kullanılmasını istemeyerek bu durumun önlenmesi için Derviş Abdülbaki imzalı arzuhali Erzurum vilayetine vermişlerdir (BOA. DH. MKT. 507/42).

Bazen de sahipsiz araziler üzerinde köy ahali ile bölgedeki askerler arasında sorunlar yaşanmıştır. Topçu Bölükbaşı Nihat Efendi, 20 sene önce sahipleri öldüğü için atıl durumda olan yirmi parça tarla ile iki parça çayırı tapuda kendi adına kaydettirmiş ancak bu duruma bölge ahali tarafından müdahale edilmiş ve aralarında anlaşmazlık çıkmıştır (BOA. DH. MKT. 524/33). Bölge ahalinin kendi arasında çıkan bu türden arazi anlaşmazlıklarına dair kayıtların bir bölümünün devamlılığı olmadığı için sorunun nasıl çözüme kavuşturulduğu anlaşılabilir. Ancak sorunun çözülmemesi halinde ahalinin yeniden şikâyetle bulunma hakkı bulunduğu açıktır. Sorunun çözülmediğine dair başka bir belgeye rastlanmadığından bu sorunun çözüme kavuşturulduğu söylenebilir.

Köylerde yönetici olan muhtarların da zaman zaman ahali ile sorunlar yaşadıkları görülmektedir.¹ Örneğin; Kelkit'e bağlı Hanzuri karyesinde bu türden bir olay meydana gelmiştir. Köy ahalisinden Hasan oğlu Osman, kendisine ait olan Kabaktepe isimli mahalde bulunan tarlasının köy muhtarı İsmail Ağa tarafından zapt edilmesi üzerine şikâyetle bulunmuştur (BOA. DH. MKT. 1086/38). Bu durum üzerine şikâyetin tahkik edilmesi istenmişse de yapılan muamele hakkında bir bilgi yer almamaktadır.

Belgelere yansıyan anlaşmazlıklardan bir diğeri de aile arasında yaşananlardır. Kelkit kazasının Alansa karyesinde ikamet eden Sallı ismindeki kadın, eşi Osman tarafından kızı Gülperi'nin İstanbul'da birinin yanına bırakıldığını söyleyerek, bu duruma kendisinin rızası olmadığını belirterek kızını geri almak istemiştir. Durumun araştırılmasıyla birlikte Rusumat Emaneti Muavini Sırrı Bey tarafından yazılan cevapta Gülperi'nin güvenli bir şekilde memleketine gönderileceği ifade edilmiştir (BOA. DH. MKT. 2763/67).

Bölgede yaşayanların büyük bir bölümü Müslüman nüfus olduğu için yaşanan anlaşmazlıkların büyük bir kısmının da Müslümanlar arasında vuku bulduğu anlaşılmaktadır. Ancak gayrimüslimlerle gayrimüslimler arasında da bazı anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Bu türden bir hadise 1909 senesi Şubat ayında meydana gelmiştir. Kelkit'te yaşayan bir Rum kadının vefatı üzerine Ermeni kabristanlığına defnedilmek istemesi hadisenin başlangıç noktasıdır. Cenazenin defnedileceği sırada Ermenilerin hep birlikte defin işlemine karşı durması sonrasında Ermeni Cemaat Reisi Hacı Karabet İvanyan, Dâhiliye Nezaretine bir şikâyet dilekçesi yazmıştır. Ancak şikâyet dilekçesi reddedilmiş ve ölen Rum kadının cenazesi Ermeni mezarlığına defnedilmiştir (BOA. DH. MKT. 2737/19).

Bölgede yaşayanları en fazla sıkıntıya sokacak meselelerden biri de maddi açıdan zor durumda kalmalarıdır. Bölgede ekilecek arazilerin fazla olmaması ve iklime bağlı olarak bazı dönemlerde yaşanan kıtlıklar halkı olumsuz etkileyebilmiştir. 1908 senesi, Gümüşhane sancağındaki Kelkit, Şiran ve Gümüşhane kazalarındaki ahalinin kıtlıkla karşı karşıya kaldığı bir dönemdir. Ahalinin zirai üretimin yetersiz olmasından dolayı yaşadığı sıkıntıya karşılık devlet, ahaliye zahire bedeli olarak 2500 lira yardımda bulunmuş ve sonrasında yine aynı miktarda bir yardım daha yaparak yaşanan kıtlık için toplam 5000 lira harcanmıştır. Bu yardıma ek olarak yine vilayet sandığından kefalet usulüyle 5000 lira daha ahaliye verilmiştir (BOA. Meclis-i Vükelâ Mazbataları [MV], 122/42).

Sonuç

Kelkit kaza idarecilerinin 1876-1915 tarih aralığında meşgul olduğu meselelerin neler olduğuna dair yapılan bu çalışma sonucunda, kaza idaresinin idari yapının sürekli değişimine bağlı olarak birçok problemle karşı karşıya kalmış olduğu anlaşılmıştır. Buna bağlı olarak kazadaki kurumların ihtiyaçlarının karşılanması noktasında nereye başvurulacağı konusunda ikilemde kalmıştır. Belirsiz bir durum içinde meselelerin çözüme kavuşturulması gecikmiştir.

¹ Muhtarların, dönemin mevzuatında belirtilen görev ve sorumlulukları hakkında detaylı bilgi için bk. (Ercoşkun & Torun, 2022)

Kaza idaresinin çözüm aradığı başlıca meseleler; bölgede meydana gelen doğal olaylar, kazada bulunan eğitim kurumlarının devamlılığına dair sorunlar, salgın hastalıklar ve kazanın idari yapısının sürekli değişmesi nedeniyle ortaya çıkan sosyal ve idari problemler olduğu anlaşılmıştır. Bunların yanı sıra ahalinin kendi arasında yaşadığı anlaşmazlıklar ise çoğunlukla arazi meseleleriyle ilgilidir. Bu türden meselelerde kaza idarecileri önce bir durum tespiti yaparak arazinin durumu ile ilgili bilgi topladıktan sonra sorunları çözmeye çalışmışlardır.

Kelkit'te, sel, kaya düşmesi, deprem, yangın olayları meydana gelmiştir. Bu olaylar arasından bölgenin coğrafi yapısının da etkisiyle sel felaketlerinin çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Kaya düşmesi olayı da yine bölgenin fiziki yapısı ile yakından ilgilidir. İncelenen tarih aralığında yalnızca bir yangın meydana gelmiş ve kısa sürede kontrol altına alınmıştır. Kaza idarecileri karşılaştığı bu sorunlar karşısında ilk olarak olayların meydana geldiği bölgeye giderek alınabilecek ilk önlemleri almış, sonrasında ise üst mercilere durumu anlatarak yardım talep etmişlerdir. Daha çok ekonomik olarak yaşanan sorunlar karşısında önce sancak, daha sonra vilayet merkezine durum bildirilerek yardım talep edilmiştir. Sonucunda maddi hasar ortaya çıkan ve kaza yönetiminin yetersiz kaldığı durumlarda idareciler bir üst idari birime başvurmuşlardır. Bölgedeki idareciler ve hükümet tarafından çözüme kavuşturulamayan konularda ise bölge ileri gelenlerinden yardım alınmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi)

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, Devlet Arşivleri Başkanlığı, (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), 2427/181999.

BOA, Cevdet, Timar (C.TZ), 68/3353.

BOA, Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH. MKT), 564/21.

BOA. DH. MKT., 2647/86.

BOA. DH. MKT., 2858/48.

BOA. DH. MKT., 2836/87.

BOA. DH. MKT., 1461/74.

BOA. DH. MKT., 1489/40.

BOA. DH. MKT., 1501/117.

BOA. DH. MKT., 1526/119.

BOA. DH. MKT., 1523/25.

BOA. DH. MKT., 1670/87.

BOA. DH. MKT., 1673/51.

BOA. DH. MKT., 1679/118.

BOA. DH. MKT., 1919/127.

BOA. DH. MKT., 1740/121.

BOA. DH. MKT., 1762/37.

BOA. DH. MKT., 1764/109.

BOA. DH. MKT., 1743/5.

BOA. DH. MKT., 1909/3.

BOA. DH. MKT., 1773/67.

BOA. DH. MKT., 1787/93.

BOA. DH. MKT., 1841/91.

BOA. DH. MKT., 1350/88.

- BOA. DH. MKT., 471/20.
BOA. DH. MKT., 507/42.
BOA. DH. MKT., 524/33.
BOA. DH. MKT., 1086/38.
BOA. DH. MKT., 2763/67.
BOA. DH. MKT., 2737/19.
BOA, Dâhiliye Nezâreti Mütenevvia Kısmı Evrakı (DH. MTV), 44/31.
BOA, Dâhiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umûmiye İdaresi Evrakı (DH. MUI), 92/3.
BOA, Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemi Evrakı (DH. ŞFR), 222/81.
BOA, Hariciye Nezareti, Umur-ı Hukukiye-i Muhtalita Müdiriyyeti (HR. UHM), 12/36.
BOA, Haritalar (HRT.h), 1725.
BOA, Maarif Mektubi Kalemi (MF. MKT), 46/39.
BOA. MF. MKT., 36/152.
BOA. MF. MKT., 60/158.
BOA. MF. MKT., 117/46.
BOA. MF. MKT., 205/23.
BOA. MF. MKT., 470/1.
BOA. MF. MKT., 488/4.
BOA, Maliye Emlak-i Emiriyye Müdiriyyeti (ML. EEM), 869/31.
BOA, Maarif Nezareti, Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi, (MF. İBT), 22/26.
BOA, Maliye Emlak-i Emiriyye Müdiriyyeti (ML. EEM), 101/24.
BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV), 142/26.
BOA. MV. 122/42.
BOA, Şura-yı Devlet (ŞD), 1830/37.
BOA. ŞD. 1830/42.
BOA. ŞD. 1830/53.
BOA. ŞD. 1865/24.
BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TSMA. E), 1226/78.
BOA, Yıldız, Esas Evrakı, (Y.EE), 70/71.
BOA, Yıldız Perakende Evrakı Umumi, (Y. PRK. UM), 41/50.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Algül, F. (2016). *Osmanlı vesikalarında Kelkit kazası*, Kelkit Belediyesi Yayınları.
Aydın, M. A. (2001). Kanun-ı Esasi. İçinde TDV *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 24, ss. 328-330). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
Berkes, N. (2002). *Türkiye'de çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları.
Demir, A. & Aktaş, E. (2010). Gümüşhane sancağında doğal afetler (1888-1910). *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (24), 21-53, https://doi.org/10.1501/OTAM_00000000544
Demirkaya, F. Ü. & Yavru, M. (2021). Osmanlı dönemi Trabzon'unda salgınlar ve karantina binaları (1838-1914). *Megaron*, 16(4), 702-720, <https://10.14744/MEGARON.2021.90698>

Yılmaz, B. (2022). Kelkit kaza idaresi ve idarenin meşgul olduğu meslelere dair bazı tespitler (1876-1915), *Mavi Atlas*, 10(2), 582-594.

Doğan, O. (2018). Kelkit'in Akdağ köyünde yaşanan kaya düşmesi afeti (1888) ve sonrasında alınan tedbirler. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 106-117. <https://doi.org/10.21021/osmed.424207>

Ercoskun, T. & Torun, S. F. (2022). *Osmanlı'da muhtarlığa dair yasal düzenlemeler (1858-1891) Zağralı Ahmed Fehmi'nin "Vezaif-i Kanûniye" eseri*, Berikan Yayınevi.

Gül, A. & Kılıç, Ü. (2010). XIX. yüzyılda Kelkit kazasının demografik yapısına genel bir bakış. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (44), 21-46.

Gül, A. (2016). Kelkit kazasının iskân ve demografik yapısı (XIX. yüzyılın ilk yarısına ait nüfus defterine göre). İçinde B. Nazır & K. Saylan (Eds), *Gümüşhane Tarihi* (ss.204-232) Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.

Kılıç, S. K. (1996). Kanun-i Esasi'nin ilanından sonra vilayetlerden gönderilen teşekkürnameler, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 18 (29), 137-153. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000095

Saylan, K. (2014). *Gümüşhane idari, sosyal ve ekonomik tarihi (1850 - 1918)*, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.

Özkaya, Y. (1987). Birinci Kanuni Esasi ve Meşrutiyet hakkında ortaya konulan görüşler ve parlamento usulü hakkında bir layiha. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 31(1-2), 397-415.

Tozlu, S. (1998). *XIX. yüzyılda Gümüşhane*, Akademik Araştırmalar.

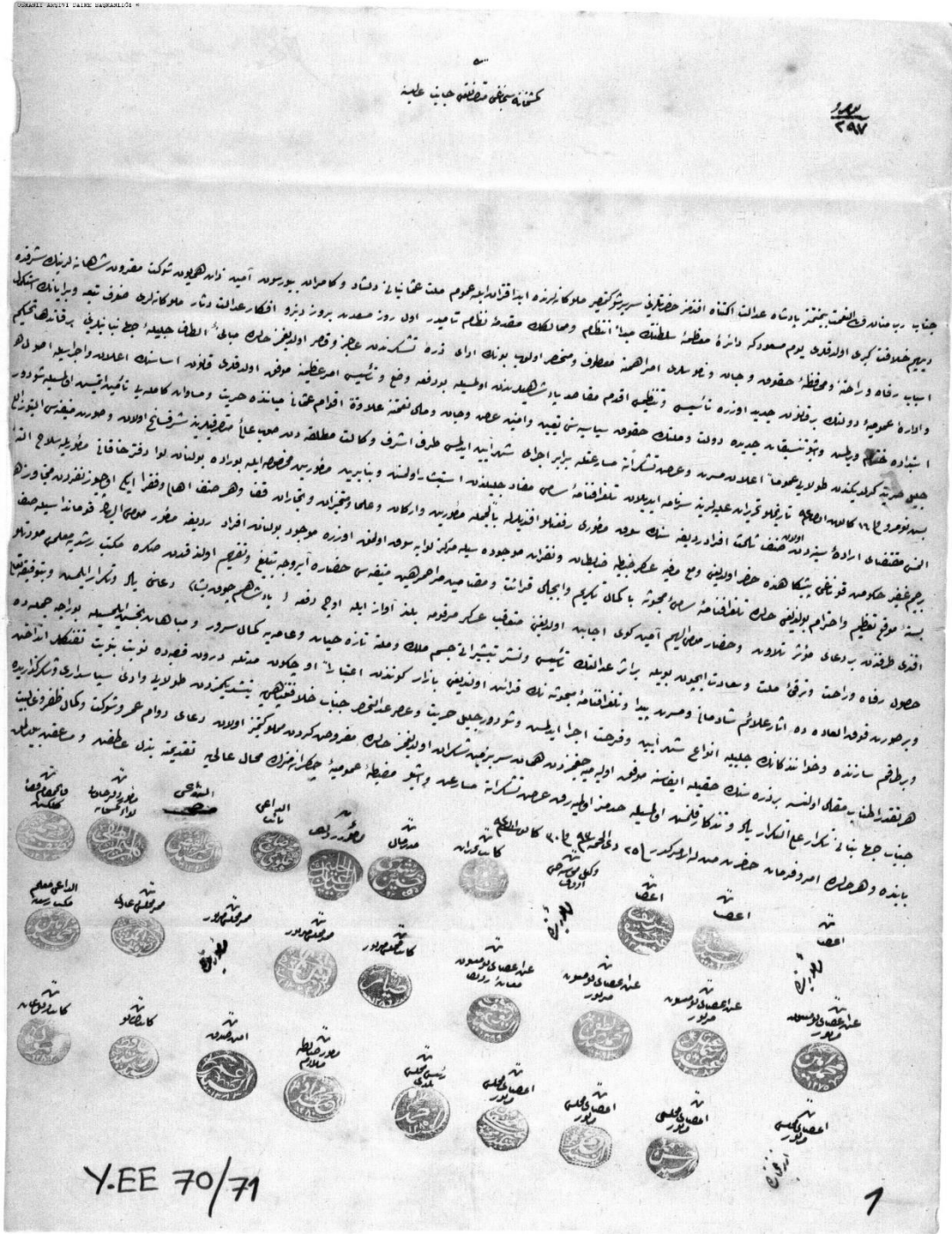
Ürkmez, N & Tozlu, S. (2016). Modernleşme dönemi Osmanlı taşrasında eğitim kurumları (Gümüşhane örneği). *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, (20), 81-114. <http://dx.doi.org/10.17518/caty.23645>

Yılmaz, B. (2020). *Trabzon vilayetinde asayiş, suç, suçlu ve hapisaneler (1876-1915)*. (Tez No. 652964). [Doktora Tezi, Uşak Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Eklr:

Ek 1

Kanun-ı Esasî'nin İlamı Nedeniyle Kelkit Kazası Memurlarının Teşekkür Mazbatası

Kaynak: BOA, Y.EE., 70/71/1.